

OPŠTA PRAVILA O GRAĐANSKOJ ODGOVORNOSTI I POSEBNA PRAVILA O ODGOVORNOSTI RADNIKA I RADNIH ORGANIZACIJA*

(OSVRT NA REŠENJA USVOJENA U „SKICI ZA ZAKONIK O OBLIGACIJAMA I UGOVORIMA”)

U „Skici za Zakonik o obligacijama i ugovorima” prof. M. Konstantinovića (u daljem tekstu: Skica) utvrđuju se, u skladu sa rešenjima usvojenim u našoj sudskoj praksi, u „Opštim načelima” — odeljka posvećenog „Odgovornosti za prouzrokovanu štetu”, da se može odgovarati kako za štetu koja je prouzrokovana „krivicom” tako i za onu koja je nastala „bez obzira na krivicu”. Odgovornost zasnovana na krivici se postavlja kao opšte pravilo o odgovornosti za prouzrokovanje štete: „Ko drugome prouzrokuje štetu svojom krivicom, dužan je naknaditi je” — čl. 123. stav 1. Skice). — Odgovornost „bez obzira na krivicu” postoji, prema Skici onda kada je šteta nastala od stvari „od kojih potiče povećana opasnost štete za okolinu”.

Međutim, posebnih pravila o odgovornosti za štetu koja proiđe iz rada u radnim organizacijama, bilo da su štetu pretrpeli radnici kao pojedinci, radna organizacija kao celina ili treća lica, u Skici nema. Pitanje odgovornosti radne organizacije prema radniku za štetu koju ju on pretrpeo „na radu u vezi sa radom”, u Skici se uopšte ne pominje, dok se o pitanju odgovornosti radnika prema svojoj radnoj organizaciji i odgovornosti organizacije za štetu koju njeni radnici prouzrokuju trećim licima upućuje na „posebne odredbe Zakona o radnim odnosima” (čl. 135. Skice: „Za naknadu štete koju prouzrokuje radnik na radu i u vezi sa radom svojoj organizaciji ili trećim licima važe posebne odredbe Zakona o radnim odnosima”).

Postavlja se pitanje da li navedeni stavovi i odredbe Skice koje se odnose na odgovornost u radnim organizacijama mogu biti prihvaćeni kao rešenja koja treba usvojiti u budućem civilnom kodeksu (Zakoniku o obligacijama). Mi ćemo, u vezi s tim razmotriti: prvo, pitanje

* Ovaj članak je kao referat podnet na Savetovanju o Civilnom kodeksu, maja 1970. u Zagrebu.

odgovornosti radne organizacije odn. organizacije udruženog rada, prema radniku (I) drugo, odgovornost radne organizacije prema trećim licima (II) i treće, odgovornost radnika prema trećim-oštećenim licima i prema radnoj organizaciji (III).

I

Prema Skici odgovornost radne organizacije prema radniku bi se imala utvrditi prema opštim pravilima o odgovornosti tj. ona bi odgovarala za štetu koju je njen radnik pretrpeo u hipotezama predviđenim u čl. 123. Skice tj. po osnovu subjektivnom (za krivicu svojih organa) ili po osnovu objektivnom (za štetu koja potiče od opasnih stvari). U slučaju da je štetu prouzrokovao radnik radne organizacije drugom radniku iste organizacije, ne bi se primenjivala pravila sadržana u Skici, jer ona u ovoj hipotezi upućuje na „posebne odredbe Zakona o radnim odnosima”.

Treba ispitati, da li se odredbama sadržanim u Skici na zadovoljavajući način reguliše pitanje odgovornosti organizacije prema radniku za štetu koju je radnik pretrpeo, „na radu i u vezi sa radom”. Na drugi način formulisano pitanje glasi: da li odgovornost organizacije o kojoj je reč treba rešavati na osnovu i u okvirima opšteg prava ili su tu potrebna posebna pravila kojima bi se u većoj ili manjoj meri otstupilo od opštih pravila o odgovornosti za prouzrokovanu štetu?

Ovo pitanje se moralo postaviti u svim pravnim sistemima u kojima su bili ustanovljeni — na bazi socijalnog osiguranja — posebni režimi obeštećenja radnika za udese pretrpljene na radu, i ono je u tim pravnim sistemima dobilo i odgovarajuće rešenje, bilo u posebnim propisima kojim su regulisana prava i obaveze zainteresovanih lica koje proističu iz socijalnog osiguranja (pravni sistemi zemalja zapadne Evrope: nemački, francuski, švajcarski, belgijski i talijanski), bilo posebnim pravilima unetim u građanski zakonik (pravni sistem SSSR-a i nekih drugih istočno-evropskih zemalja).

1. U pomenutim pravnim sistemima zemalja Zapadne Evrope je posebnim propisima predviđeno da je, u uslovima primene posebnog zakonodavstva o obeštećenju žrtava udesa na radu, poslodavac (fizičko ili pravno lice) oslobođen odgovornosti za štetu proizašlu iz udesa na radu, osim u slučajevima postojanja na njegovoj strani najtežih oblika krivice (namera, gruba nepažnja i sl.). Samo u ovoj hipotezi, žrtva udesa na radu će moći da zahteva od poslodavca dopunsku naknadu u visini razlike između stvarno pretrpljene štete i iznosa obeštećenja koje je dobila po osnovu socijalnog osiguranja. Organ socijalnog osiguranja će, u principu, samo u ovoj hipotezi, moći da zahteva od poslodavca ramburs izdataka koje je imao ili će morati da isplati žrtvi udesa na radu na osnovu specijalnog zakonodavstva. — Ako je, pak, štetu prouzrokovalo „treće lice”, važiće režim opšteg (građanskog) prava i kada su ispunjeni opšti uslovi za nastanak građanske odgovornosti, žrtva udesa će moći ostvariti dopunsku naknadu, a organ socijalnog osiguranja ramburs učinjenih izdataka u vezi sa udesom na radu (v. o.

ovome pitanju sa svim potrebnim pojedinostima i referencama naš članak: „Obeštećenje za udesa na radu po osnovu socijalnog osiguranaja i naknada štete prema pravilima građanske odgovornosti”, Anali, 1968, br. 3—4, str. 397 i sl.). Ovi sistemi ignorišu potpuno slučajeve obične krivice (nepažnja) na strani poslodavca, te se, pored obeštećenja iz osnova socijalnog osiguranja, izuzetno i to ponekad i sa ograničenim dejstvima, primenjuju pravila o odgovornosti građanskog prava.

2. U pravu SSSR-a je pitanje odgovornosti organizacije prema radniku—žrtvi udesa na radu regulisano u građanskom Zakoniku, a ne u posebnim propisima koji se odnose na obeštećenje iz osnova socijalnog osiguranja. Za razliku od pomenutih pravnih sistema zapadnih zemalja, po kojima poslodavac odgovara prema radniku za najteže oblike krivice, u sovjetskom građanskom zakoniku se predviđa da odgovornost nastaje u svim slučajevima kada je „telesna povreda ili drugo oštećenje zdravlja prouzrokovano krivicom organizacije ili građanina” (čl. 91. Osnova Građ. zak. SSSR — čl. 460. Građ kodeksa RSFRS). U ovoj hipotezi su „organizacija ili građanin” dužni da oštećenom radniku daju dopunsku naknadu, a organu socijalnog osiguranja naknade iznosne pomoći i penzije koje isplate žrtvi udesa na radu (čl. 91. Osnova i čl. 463. Građ. kodeksa). U slučaju, pak, da su povredu prouzrokovali „organizacija ili građanin koji nisu dužni da za oštećenog uplaćuju doprinose za državno socijalno osiguranje” tj. kao „treća lica”, oni će biti odgovorni prema oštećenom radniku i prema organu socijalnog osiguranja prema opštim pravilima o odgovornosti za prouzrokovanu štetu tj. ne samo onda kada su udes prouzrokovali svojom krivicom (čl. 444. i 445 Građ. kodeksa) nego i onda kada je udes prouzrokovao „izvorima povećane opasnosti” koji se nalaze pod kontrolom „organizacije ili građanina”, a u smislu čl. 454. Građ. kodeksa (čl. 92. i 94. Osnova — čl. 461. i 463. Građ. kodeksa). — Kao što se vidi, sovjetski građ. zakonik se, u pogledu odgovornosti organizacije ili građanina „prema radniku koji je pretrpeo štetu u udesu na radu zaustavio pred vratima objektivne odgovornosti, otklanjajući njihovu odgovornost za štetu prouzrokovanu „izvorima povećane opasnosti”, i ako se za tako prouzrokovanu štetu po sovjetskom građanskom pravu odgovara. Na taj način je u sovjetskom pravu ostala razlika koju je teško opravdati između položaja oštećenog radnika koji je prema organizaciji „treće lice” — takav radnik će steći pravo na dopunsku naknadu i u hipotezi štete prouzrokovane izvorima povećane opasnosti i oštećenog radnika koji je član radnog kolektiva organizacije — takav radnik će imati pravo da traži dopunsku naknadu samo u slučaju da je šteta prouzrokovana krivicom organizacije, a neće takvo pravo steći u slučaju da je šteta prouzrokovana „izvorima povećane opasnosti” koji su pod kontrolom organizacije.

3. Jugoslovensko pravo sadrži, takođe, pravilo o tome u kojim slučajevima će privredna organizacija (odnosno privatni poslodavac) u kojoj je zaposlen radnik koji je pretrpeo udes odgovarati za pričinjenu štetu. Pravila o tome — što se tiče odgovornosti organizacija — sadržana su u Osnovnom zakonu o organizaciji i finansiranju socijalnog osiguranja (čl. 165. i sl.). Međutim, za razliku od drugih pravnih sistema koji su ovo pitanje regulisali i u kojima je, kao što smo videli, utvr-

đeno, s jedne strane, kada i pod kojim okolnostima će poslodavac (odnosno organizacija) odgovarati prema radniku koji je pretrpeo udes i, s druge strane, kakve i kolike su, u tim ili drugim posebnim slučajevima njegove obaveze prema organu socijalnog osiguranja, u jugoslovenskim propisima je samo reč o situacijama u kojima nastaju obaveze organizacije odnosno privatnog poslodavca prema organima socijalnog osiguranja „na naknadu pričinjene štete”, dok se o pravima žrtve prema organizaciji odnosno privatnom poslodavcu ništa ne govori. Pored toga, u jugoslovenskom Zakonu nije bilo u ovom pogledu jasne orijentacije ni načelnog stava, tako da je dolazilo do čestih menjanja u dopunjavanju pravila, posebno onda kada su fondovi zajednice socijalnog osiguranja zapadali u finansijske teškoće. Ovakvo stanje je dovodilo u nedoumicu i sudove koji su odlučivali u sporovima iz ove materije, i oni su, zbog nepotpunog i neadekvatnog regulisanja, imali teškoća u pronalaženju pravilnih rešenja. Te teškoće je povećavala činjenica da su sporove između organa socijalnog osiguranja i privrednih organizacija raspravljali jedni sudovi (privredni), a sporove koji su proizilazili iz istog nesrećnog slučaja između privredne organizacije i žrtve udesa na radu drugi sudovi (opšte nadležnosti).

a) Opšte pravilo o uslovima nastanka odgovornosti lica prema zavodu za socijalno osiguranje za prouzrokovanu „bolest, povredu, invalidnost, telesno oštećenje ili smrt osiguranih lica” (tu su, dakle, uključene i povrede ili smrt osiguranog lica koje su nastupile u sledstvu udesa na radu) izraženo je u čl. 165. stav 1. Osnovnog zakona o organizaciji i finansiranju socijalnog osiguranja, gde se kaže da „zavod ima pravo zahtevati naknadu štete pričinjene fondovima zajednica od lica koja su ih prouzrokovala *namerno ili krajnjom nepažnjom*” (podv. pisac). Ovom formulacijom je Zakon obuhvatio sva „fizička lica” bez obzira na njihovo svojstvo i njihov odnos prema oštećeniku, a to znači da su tom formulacijom obuhvaćena kako lica koja sa oštećenikom rade u istoj organizaciji ili kod istog poslodavca, tako i tzv. treća lica, tj. ona koja u pogledu rada ne stoje ni u kakvoj vezi sa oštećenikom. Uslov nastanka odgovornosti prema zavodu je u oba slučaja isti: postojanje na strani štetnika „namere” ili „krajnje nepažnje”.

Ovo opšte pravilo se dopunjava jednim posebnim, koje se odnosi na nepreduzimanje higijensko-tehničkih mera zaštite na radu (čl. 166. st. 1. pomenutog Zakona). Tu se kaže da zavod ima pravo „zahtevati naknadu štete pričinjene fondovima zajednica od organizacije ili privatnog poslodavca ako su bolest, povreda, invalidnost, telesno oštećenje ili smrt osiguranika nastali usled toga što nisu sprovedene obavezne mere higijenske i tehničke zaštite na radu ili što nisu izvršene druge mere propisane ili naređene za zaštitu građana”. Primitimo da je u članu 166. st. 1. reč, s jedne strane, o „obaveznim merama higijenske i tehničke zaštite pri radu” (tj. mera zaštite radnika zaposlenih u organizaciji ili kod privatnog poslodavca) i, s druge strane, o „merama propisanim ili naređenim za zaštitu građana” (tj. mera za zaštitu „trećih lica” — lica koja nisu zaposlena u organizaciji ili kod privatnog poslodavca).

Kao što se vidi — to se može zaključiti kako iz čl. 165. tako i iz čl. 166. Osnovnog zakona o organizaciji i finansiranju socijalnog osiguranja — u zakonu se ne pravi razlika da li su lica u pitanju (fizička ili pravna)

svojim radnjama (namernim ili učinjenim iz krajnje nepažnje) ili propuštanjem (nepreduzimanjem zaštitnih mera) naneli štetu osiguranicima — svojim radnicima ili osiguranicima — trećim licima (građanima). To znači da je zakon u pogledu nastanka odgovornosti prema zavodima poistovetio situaciju kada je štetnik organizacija (privatni poslodavac) u kojoj je radnik zaposlen odn. lice koje sa žrtvom radi u istoj organizaciji (kod istog privatnog poslodavca) i situaciju kada su štetnik i žrtva udesa jedno prema drugom „treća lica”, i u oba slučaja propisao iste uslove za nastanak odgovornosti: „nameru ili krajnju nepažnju” kada su u pitanju fizička lica; nepridržavanje zaštitnih mera, tj. bar običnu nepažnju kada je u pitanju organizacija odnosno privatni poslodavac.

Treba, dalje, u vezi sa ovim istaći da je zakon posebno regulisao pitanje „naknade štete” koja se duguje zavodima u slučaju da je štetu prouzrokovao radnik „na radu ili u vezi sa radom”. To pitanje je regulisano u čl. 165. st. 2. i 3. Osnovnog zakona o organizaciji i finansiranju socijalnog osiguranja. Iz ovih propisa proizilazi da za štetu (bolest, povredu itd.) osiguranika koju je namerno ili krajnjom nepažnjom „prouzrokovao radnik na radu ili u vezi sa radom” odgovara zavodima organizacija odn. društveno-politička zajednica (saglasno odredbama Osnovnog zakona o radnim odnosima) (st. 2), a ako je šteta, tj. bolest, povreda itd. prouzrokovana krivičnim delom, „Zavod ima pravo da zahteva naknadu štete i neposredno od radnika”.

b) Osnovni nedostatak propisa kojima je regulisano pitanje naknade štete u sistemu obeštećenja po osnovu socijalnog osiguranja jeste u tome što ti propisi poistovećuju dve različite pravne situacije: situaciju kada je povredu, invalidnost itd. osiguranika prouzrokovala njegova radna organizacija odnosno poslodavac kod koga je nastradali osiguranik zaposlen ili lice za koje radna organizacija odnosno privatni poslodavac odgovaraju (drugovi na poslu), i situaciju kada između štetnika — bilo da je za štetu odgovorna organizacija ili pojedinac — i nastradalog osiguranika ne postoji radni odnos, kada je štetnik u odnosu na žrtvu udesa na radu treće lica.

Ove dve različite pravne situacije zahtevaju različita rešenja uvek kada se u pogledu odgovornosti štetnika prema žrtvi udesa i prema organu socijalnog osiguranja odstupa od opšteg režima i odgovornosti. Kada takvo odstupanje postoji — kao što je to ovde slučaj kako kod nas tako i u svim evropskim zakonodavstvima — onda se to odstupanje može odnositi i treba da se odnosi samo na prvu situaciju, a ne i na drugu situaciju gde opšti režim odgovornosti (trećeg lica prema žrtvi i organu socijalnog osiguranja) mora ostati u celini u važnosti. Samo u slučaju da je režim opšteg prava odgovornosti održan u celini na snazi uporedo sa sistemom socijalnog osiguranja, onda ne bi bilo mesta da se pravi razlika između dve navedene situacije: štetnik bi uvek odgovarao kako prema žrtvi, tako i prema organu socijalnog osiguranja čim su prema opštem (građanskom) pravu ispunjeni uslovi za njegovu odgovornost. Izjednačavanje ove dve različite situacije je u praksi dovodilo do toga da su fondovi socijalnog osiguranja ostajali bez naknade i onda kada im je ta naknada i po pravi i po logici trebalo da pripadne.

Drugi krupan nedostatak naših propisa u ovoj materiji je u tome što se u njima nijednom reči ne govori da li, u kojim slučajevima i u

kojem obimu postradali osiguranici, koji su za pretrpljenu štetu dobili obeštećenje od zavoda, imaju prava na naknadu za pretrpljenu veću štetu od organizacije, poslodavca ili pojedinca koji su štetu prouzrokovali (bolest, povredu, invalidnost, telesno oštećenje ili smrt osiguranika). Takve odredbe je bilo nužno doneti zbog toga što postradali osiguranik za pretrpljenu štetu dobija zakonom predviđeno obeštećenje po osnovu socijalnog osiguranja, pa se odmah mora postaviti pitanje nije li zakon unapred fiksirao šta njemu pripada za pretrpljenu štetu, nije li on u potpunosti izmiren. To je bilo nužno učiniti ne samo zbog organa i institucija koji primenjuju zakone nego naročito zbog građana koji su mogli smatrati da su dodeljenim obeštećenjem dobili sve što su imali dobiti i da više nemaju šta da traže. Može se sa izvesnošću reći da su zbog toga mnogi nastradali radnici-osiguranici ostali bez punog obeštećenja i da su za štetu odgovorna lica neopravdano izbegla plaćanje naknade.

Kao što smo videli, sva strana zakonodavstva koja smo ispitivali, zajedno sa odredbama o rambursu (regresu) organa socijalnog osiguranja (ako obaveza takve prirode uopšte postoji) sadrže i odredbe o naknadi koju odgovorna lica za udese na radu duguju žrtvama. Sva ova zakonodavstva su stala na stanovište da ovo važno pitanje ne sme ostati neraspravljeno, *da se građani-osiguranici ne smeju ostaviti u neizvesnosti o postojanju i obimu svojih prava da traže naknadu štete u slučaju udesa na radu*. Posebno onda kada je u pitanju odgovornost organizacije odnosno poslodavca prema svojim nesrećenim radnicima — socijalnim osiguranicima zakonom mora biti izričito utvrđeno kada i u kojem obimu osiguranik ima pravo da traži, pored obeštećenja po osnovu socijalnog osiguranja, naknadu štete i od odgovornog lica — organizacije odnosno poslodavca. Jer, ako se i može uzeti da se — kada su u pitanju treća lica — njihova odgovornost prema tim licima prema pravilima građanskog prava podrazumeva, to nije slučaj kada su u pitanju organizacije odnosno poslodavci čiji su radnici pri radu ili u vezi sa radom nastradali. U tim odnosima su posebnim zakonodavstvom o udesima na radu u načelu isključena pravila građanske odgovornosti, te se mora predvideti kada ta pravila i u kojem obimu i dalje važe. Zbog toga se nije smelo, bilo da se stvar posmatra sa gledišta poštovanja principa zakonitosti bilo sa gledišta ostvarivanja osnovnog prava građana na naknadu za prouzrokovanu im štetu, ostaviti ovo pitanje neregulisano!

S obzirom da ovo pitanje nije zakonom regulisano, sudska praksa je pokazivala kolebanje. Vrhovni sud Jugoslavije je — nasuprot shvatanjima nižih sudova — intervenisao i svojim presudama utvrdio da žrtva u načelu ima pravo da traži naknadu od organizacije — štetnika u visini razlike između pune naknade i onog što je po osnovu socijalnog osiguranja primila. No Vrhovni sud Jugoslavije je to pravo radnika — osiguranika ograničio na slučaj krivice organizacije (preduzeća). Ako bi, dakle, do nesreće došlo bez krivice radne organizacije u kojoj je radnik zaposlen, kada bi ta organizacija, inače, imala da odgovara prema načelima objektivne odgovornosti (šteta prouzrokovana od opasne stvari), nastradali radnik ne bi, prema shvatanju Vrhovnog suda, imao pravo da traži naknadu veće štete preko iznosa obeštećenja koje je dobio od socijalnog osiguranja.

Nije jasno — jer se to iz njegovih presuda ne vidi — na čemu se zasniva ovakva doktrina Vrhovnog suda Jugoslavije. Verovatno je da se ona zasniva na shvatanju da pravo žrtve da traži od preduzeća-štetnika veće obeštećenje nastaje pod istim pretpostavkama pod kojima nastaje pravo zavoda na regres od preduzeća, a prema stanovištu Vrhovnog suda Jugoslavije to pravo zavoda postoji samo onda „kada je šteta prouzrokovana krivicom, a ne kada bi se naknada mogla tražiti po načelu objektivne odgovornosti” (Rev. 7/59 od 7. 4. 1959). Ovakva doktrina se teško može braniti. Kada Osnovni zakon o organizaciji i finansiranju socijalnog osiguranja pitanje većih prava žrtve nije regulisao, a sud zauzeo stanovište da to pravo žrtve postoji, on je to svoje stanovište mogao zasnovati samo na činjenici da se veća prava žrtve utvrđuju na osnovu pravila opšteg (građanskog) prava, a ne na osnovu posebnih pravila socijalnog osiguranja, u kojima se o tom pravu žrtve ništa ne govori. Iz toga logički sledi da se veća prava žrtve na naknadu moraju priznati i u hipotezi slučajnog udesa, kada prema pravilima građanskog prava žrtva ima pravo na punu naknadu štete, a to je hipoteza slučajno nastale štete od opasne stvari. Jer, u odsustvu izričitog regulisanja prava žrtve na veću naknadu, od dve stvari se morala prihvatiti jedna sa svim logičnim posledicama koje iz toga proizilaze: ili su propisima o obeštećenju koje žrtva udesa dobija od socijalnog osiguranja u slučaju povrede na poslu, pravila građanskog prava o odgovornosti za štetu isključena i žrtva tim obeštećenjem u potpunosti izmirena, ili, pak, u odnosu na žrtvu i dalje važe pravila građanskog prava o odgovornosti štetnika, i žrtva treba, pored ono što je već dobila po osnovu socijalnog osiguranja, da dobije i naknadu veće štete u svim hipotezama odgovornosti za štetu prema pravilima građanskog prava.

c) Sve ovo što je rečeno govori o tome da u našem pravu vlada, najblaže rečeno, nesređeno stanje u jednoj tako važnoj i delikatnoj materiji kao što je pravo zavoda za socijalno osiguranje da od štetnika naplati izdatke koje je bio dužan da učini, i kao što je pravo žrtve da dobije naknadu veće štete u slučaju udesa na radu. Nije zbog toga ni potrebno posebno naglašavati da je neophodno, i to što pre, pravilima na celishodan način regulisati odnose koji se stvaraju u sledstvu udesa na radu (i sa njima izjednačenih oboljenja) između zavoda, štetnika i žrtava udesa. Takvo regulisanje je u interesu žrtava udesa koje imaju pravo da znaju kakva i kolika su njihova prava, i to u zakonu treba otvoreno i jasno reći; takvo regulisanje je u interesu fondova zajednica osiguranja koji, isto tako, kao fondovi opštenarodne imovine moraju biti, kada je to opravdano, zaštićeni od neopravdanih izdataka i ti izdaci prebačeni na lica (organizacije i pojedince) odgovorna za štetu. I konačno, takvo regulisanje je i u interesu lica odgovornih za štetu, jer i ona moraju imati izvesnost kada i u kojim slučajevima će teret naknade pasti na njih, jer će ta izvesnost delovati na njih kao stimulan za sprečavanje šteta.

Polazeći od principa na kojima počiva naše socijalističko društvo: prava na materijalno obezbeđenje koje je u slučaju nesrećnih slučajeva uopšte, posebno udesa na radu, garantovano našim radnim ljudima; pravila po kojima svako lice treba da preuzme svoj deo odgo-

vornosti u prouzrokovanju štete, i materijalnih mogućnosti naše zajednice na sadašnjem stepenu njenog razvoja, smatramo da bi u našem zakonodavstvu odnosi koji nastaju u sledstvu udesa na radu trebalo da budu regulisani na sledećim osnovama:

1. Odgovornost organizacije (privatnog poslodavca) u slučaju udesa na radu. — aa) Našem sistemu i shvatanjima bi najbolje odgovaralo, rešenje po kome bi radnik-žrtva udesa na radu, — pored obeštećenja po osnovu socijalnog osiguranja koje mu u svim hipotezama, sem u slučaju namernog prouzrokovanja udesa (samooštećenja) — stekao pravo na dopunsku naknadu od organizacije u kojoj je na radu, uvek kada prema pravilima građanskog prava nastaje odgovornost organizacije, a to znači ne samo onda kada na strani organizacije postoji krivica što je do udesa došlo nego i onda kada je udes na radu prouzrokovao dejstvom opasne stvari. Ovakvo rešenje nalaže ne samo pravičnost, koja zahteva da žrtva udesa na radu dobije naknadu pod istim uslovima kao i ostali građani, nego i princip preventivne funkcije građanske odgovornosti: ustanovljenje odgovornosti organizacije prema radnicima za udese prouzrokovane „izvorima povećane opasnosti” podsticalo bi organizacije na stalno usavršavanje mera sigurnosti, na uvođenje novih i odstranjenje zastarelih mašina i oruđa koja učestano dovode do udesa na radu itd. Dakle, umesto čutanja zakona treba izričitim propisom regulisati pitanje uslova sticanja prava žrtve na dopunsku naknadu od organizacije odgovorne za štetu. Ista pravila bi, mutatis mutandis važila i za privatne poslodavce. — bb) „Paralelizam” odgovornosti organizacije (odnosno privatnog poslodavca) prema žrtvi i prema organu socijalnog osiguranja trebalo bi da ide sve do slučajnih udesa na radu prouzrokovanih opasnim stvarima. To znači da bi organizacija (odnosno privatni poslodavac) imala da snosi celokupne naknade štete uvek kada je šteta prouzrokovana njenom krivicom ili krivicom radnika koji su na radu u organizaciji — „drugova na poslu” žrtve udesa. Odgovornost organizacije prema zavodima socijalnog osiguranja ne bi trebalo proširivati i na štete proizišle iz udesa na radu prouzrokovanih opasnim stvarima, i u ovoj hipotezi zavodima ne bi trebalo priznati pravo regresa, jer bi organizacija u tom slučaju bila opterećena za iznose koje po prirodi svoje funkcije treba da snosi socijalno osiguranje. Prema tome, umesto nejasnih, nekoherentnih i kontradiktornih pravila sadržanih u članu 165. st. 1, 2. i 3. članu 166, st. 1. i članu 170. st. 1. i 2. Zakona o organizaciji i finansiranju socijalnog osiguranja treba jednostavno reći da će organizacija (odnosno privatni poslodavac) biti dužan da naknadi izdatke zavoda za socijalno osiguranje u slučaju da je njihovom krivicom ili krivicom radnika koji su kod nje zaposleni prouzrokovao udes na radu.

2. Odgovornost trećih lica (organizacija, privatnih poslodavaca-pojedinaca) prema žrtvi udesa na radu i prema organu socijalnog osiguranja. — Pored organizacije i radnika koji su u njoj zaposleni, štetnici mogu biti „treća lica”, tj. lica koja u odnosu na žrtvu udesa na radu nisu ni njena organizacija ni radnici „drugovi na poslu”. Smatramo da bi u našem pravu trebalo usvojiti rešenja prema kojem se u ovoj hipotezi, u pogledu odgovornosti tih lica ima primeniti režim op-

šteg (građanskog) prava. Sledstveno tome, ako je treće lice odgovorno prema pravilima građanskog prava, žrtva udesa na radu bi imala pravo da od njega traži dopunsku naknadu, a zavod bi po samom zakonu (ex lege) stekao pravo da traži ramburs izdataka koje je bio dužan učiniti u korist žrtve kao socijalnog osiguranika. Treće lice, bi, dakle, bilo dužno da u svim hipotezama plati punu naknadu štete: žrtvi udesa razliku između pune naknade i iznosa obeštećenja koje je žrtva dobila po osnovu socijalnog osiguranja; zavodu za socijalno osiguranje iznos obeštećenja koji je zavod dao žrtvi.

II

Već smo, na početku ovog našeg rada napomenuli da se u Skici o pitanju odgovornosti radne organizacije za štetu koju njeni radnici prouzrokuju trećim licima ne raspravlja, već se upućuje na „posebne odredbe Zakona o radnim odnosima”.

Međutim, kada je reč o „odgovornosti poslodavca za štetu koju prouzrokuju trećim licima radnici kod njega zaposleni, Skica sadrži sledeće odredbe:

„Za štetu koju prouzrokuju na radu i u vezi sa radom lica zaposlena kod pojedinaca, odgovara pored njih i njihov poslodavac.

Poslodavac koji je naknadio štetu nastalu krivicom lica zaposlenog kod njega ima pravo zahtevati od njega naknadu isplaćenog iznosa, izuzev ako u datom slučaju pravičnost zahteva da je on snosi potpuno ili delimično”.

Mislimo da u našem građanskom zakoniku (Zakonik o obligacija-ma) mora sadržavati pravila o odgovornosti za štetu koju trećim licima prouzrokuju radnici „na radu i u vezi sa radom” bilo da su ti radnici „na radu” u radnim organizacijama ili su zaposleni kod građana-pojedinaca. Svi poznati nam građanski zakonici kako kapitalističkih tako i socijalističkih zemalja regulišu na određeni način pitanje ove odgovornosti, pa nema ni razloga ni potrebe, da ono bude regulisano posebnim, radnopravnim propisima. Naš zakonodavac je pitanje ove odgovornosti regulisao u čl. 97. Osnovnog zakona o radnim odnosima samo zbog toga što su stara pravna pravila u ovoj materiji bila u novim uslovima neprimenjiva i što je bilo nužno u odsustvu građanskog zakonika kojim bi ova odgovornost bila na potpun način regulisana, usvojiti takvu soluciju koja će pružiti zaštitu radniku protiv zahteva za naknadu štete koju su radnici na radu u radnim organizacijama prouzrokovali trećim licima. Sada — kada pristupamo kodifikaciji građanskog prava — je momenat da se ovo pitanje u celini „vrati” građanskom pravu i na potpun način reguliše u osnovnom propisu kojim treba da budu regulisani odnosi između građana, radnika i radnih organizacija, — u građanskom kodeksu.

Na kojim osnovima pitanje odgovornosti radnih organizacija odn. pojedinaca — poslodavaca prema trećim licima za štetu prouzrokovanu od strane njihovih radnika treba regulisati?

1. Što se tiče pravnih pravila sadržanih u bivšim građanskim zakonikima, treba istaći da ni Srpski građanski zakonik na austrijski

Opšti građanski zakonik ne sadrže opšte pravilo o odgovornosti poslodavca za štetne radnje svojih radnika i službenika, nego su u njima regulisani samo izvesni posebni slučajevi te odgovornosti (§ 810. i 811 SGZ; §1314. i 1315. Opšteg (austrijskog) građanskog zakonika). Iako se formulacije sadržane u ovim propisima odnose samo na pojedinačne slučajeve i po svom smislu mogu biti kontroverzne, smatra se — s obzirom na opšte principe i duh na kojima se zasnivaju ovi građanski zakonici da odgovornost poslodavca za radnje njegovih radnika i službenika počiva na njegovoj vlastitoj krivici. No, ovu krivicu oštećeni ne mora dokazivati: krivica poslodavca se pretpostavlja i on se može osloboditi odgovornosti samo ako dokaže da je bio pažljiv kako u izboru, tako i u nadzoru nad svojim radnicima, da je davao pravilna uputstva za rad, da je preduzeo sve mere koje su bile potrebne da bi se šteta izbegla odnosno da bi šteta nastupila i pored svih tih mera. Tako stvari stoje u pogledu ponašanja poslodavca kao uslova njegove odgovornosti. Što se tiče ponašanja radnika, smatra se da, prema navedenim pravilima bivših građanskih zakonika, za odgovornost poslodavca prema trećem nije potrebna lična krivica radnika i da, prema tome, poslodavac može odgovarati i onda kada je radnik maloletnik koji za građanske delikte nije odgovoran ili je u trenutku štetne radnje bio u stanju duševne poremećenosti itd., tj. da je dovoljno da je štetna radnja radnika imala protivpravni karakter. S druge strane, odgovornost poslodavca prema ovom sistemu ne eliminiše odgovornost samog radnika; ove dve odgovornosti postoje paralelno jedna sa drugom, te se oštećeni može obratiti sa zahtevom za naknadu štete bilo poslodavcu, bilo radniku, i ako bi poslodavac dokazao da nije kriv, i oslobodio se odgovornosti, oštećeni bi mogao dobiti naknadu od radnika ukoliko dokaže da je radnik kriv što je šteta nastala. Iz gornjeg sledi da je odgovornost poslodavca, za štetne radnje radnika, prema izloženom sistemu, aplikacija načela o odgovornosti za krivicu uz prebacivanje tereta dokazivanja sa oštećenog na odgovorno lice, dok za odgovornost radnika važi načelo dokazane krivice i oštećeni će, u sporu za naknadu štete koji bi pokrenuo protiv radnika koji je pričinio štetu, biti dužan da dokazuje njegovu krivicu. Prema tome, poslodavac odgovara prema načelu pretpostavljene krivice, a radnik prema načelu dokazane krivice. Ukoliko krivica postoji i na jednoj i na drugoj strani, odgovornost poslodavca i radnika će biti podeljena i oni će, prema srazmeri svoje odgovornosti, snositi i teret naknade štete.

2. Izložena pravila o odgovornosti poslodavca za štetu koju učine trećim licima njegove „sluge i radnici” nisu mogla opstati u novim društvenim uslovima i morala su, u domenu gde su se ostvarivali novi socijalistički društveni odnosi, biti zamenjena pravilima koja će odgovarati principima i duhu novog društvenog sistema.

Takva pravila sadrži naše zakonodavstvo o radnim odnosima i odnose se na odgovornost radnih organizacija prema trećim licima za štetu koju tim licima pričine radnici. U čl. 97. stav 1. Osnovnog zakona o radnim odnosima od 24. oktobra 1966. (prečišćen tekst koji obuhvata Osnovni zakon o radnim odnosima od 1965. sa izmenama i dopunama od 1966) se u vezi sa tim kaže sledeće: „Za štetu koju radnik na radu

ili u vezi sa radom prouzrokuje trećim licima (pojedincu ili pravnom licu) odgovara radna organizacija kod koje je radnik bio na radu u trenutku prouzrokovanja štete." Iz ove odredbe sledi da se oštećeni može obratiti sa zahtevom na naknadu štete koju mu je pričinio radnik, samo na organizaciju u kojoj je radnik bio na radu u trenutku prouzrokovanja štete, a ne i na samog radnika koji je štetu prouzrokovao. Od ovog pravila je zakon odstupio samo u jednom slučaju — ako je šteta prouzrokovana krivičnim delom. U ovom slučaju, „oštećeni ima pravo da zahteva naknadu štete i neposredno od radnika” (čl. 97. stav 3. pom. zakona).

Ustanovljavajući pravilo iz čl. 97. Osnovnog zakona o radnim odnosima, zakonodavac, kao što je već istaknuto, nije išao za tim da utvrđuje uslova nastanka odgovornosti organizacije za štetu koju im prouzrokuju njeni radnici, no ipak se mora reći da je tim pravilom prejudicirano u izvesnom obimu i pitanje uslova nastanka odgovornosti organizacije, jer je očigledno da član 97. pomenutog zakona ustanovljava безусловnu odgovornost organizacije za štetu koju prouzrokuju trećim licima njeni radnici, u tom smislu da se ona ne može egzonerisati dokazom da je šteta nastala bez njene krivice — dokazivanjem da organizacija nije počinila ni jednu od tradicionalnih „kulpi” (in eligendo, in vigilendo vel inspiciendo). Ako bi se dopustila ova mogućnost egzoneracije, onda bi oštećeni — pošto prema izričitom propisu, sem u hipotezi krivičnog dela, ne može tražiti naknadu od samog radnika — mogao ostati bez naknade u hipotezi da mu je šteta prouzrokovana krivicom radnika, jer subjekta odgovornosti ne bi bilo pošto se, prema pretpostavci, organizacija ekskulpirala, a radnik koji je pričinio štetu ne bi mogao biti tužen. Nije potrebno dokazivati da se ovakav stav ne bi mogao braniti ni sa pravnog ni sa moralnog stanovišta. Prema tome, očigledno je da je pravilom iz stava 1. člana 97. Zakona eliminisan tradicionalni sistem odgovornosti „poslodavca” koji se zasniva na njegovoj pretpostavljenoj krivici i organizacija se — budući da se njena odgovornost ne zasniva na njenoj krivici — ne može ni osloboditi odgovornosti obaranjem te pretpostavke, dokazivanjem da nije kriva što je do štete došlo.

Međutim, ako je članom 97. stav 1. Osnovnog zakona o radnim odnosima regulisano pitanje ponašanja organizacije u tom smislu da nije nužno postojanje krivice organizacije za nastanak njene odgovornosti, pitanje da li mora postojati krivica radnika da bi nastala odgovornost organizacije ili će ta odgovornost nastupiti samim faktom da je radnik organizacije u vezi sa svojim radom prouzrokovao trećem licu štetu, nije navedenim propisom rešeno. Prema tome, propisom člana 97. stav 1. nije rešeno pitanje da li će odgovornost organizacije ostati u sferi subjektivne odgovornosti — a to bi bilo onda ako je za nastanak odgovornosti potrebna krivica, dokazana ili pretpostavljena, radnika koji je prouzrokovao štetu, ili ona počiva na principima kauzalne odgovornosti, a to bi bilo onda ako je za nastanak odgovornosti dovoljno da je radnik štetu prouzrokovao „na radu ili u vezi sa radom”.

Pitanje koje se u vezi sa ovim u našem pravu postavlja je sledeće: da li u našem sistemu odgovornosti organizacije za radnje njenih radnika kojima je prouzrokovana šteta trećim licima treba usvojiti princip

čiste kauzalne odgovornosti i na taj način proširiti sferu kauzalne odgovornosti koja je u našem pozitivnom pravu ograničena na domen opasnih delatnosti (opasnih stvari) ili pak odgovornost organizacije usloviti postojanjem skrivljene radnje radnika, tj. u suštini je ostaviti u sferi subjektivne odgovornosti ili, pak, pronaći neko treće rešenje?

3. Pred ovim dilemama se našlo naše sudstvo u raspravljanju slučajeva odgovornosti za štetu koju su trećim licima učinili radnici radnih (privrednih) organizacija. Međutim, treba odmah reći da redovni sudovi (sada sudovi opšte nadležnosti) i privredni sudovi (odnosno ranije Glavna državna arbitraža) nisu u ovom pogledu išli istom linijom. Sudovi opšte nadležnosti su primenu pravila o objektivnoj (kauzalnoj) odgovornosti ograničavali na slučajeve šteta prouzrokovanih opasnim stvarima, dok su odgovornost organizacije za štetu koju njihovi radnici prouzrokuju trećim licima, zasnovali na koncepciji subjektivne odgovornosti. Nasuprot tome, privredno sudstvo (najpre Glavna državna arbitraža, a potom privredni sudovi) je još u prvim godinama posle rata (1948) stalo na stanovište da objektivna (kauzalna) odgovornost treba da bude proširena na sve slučajeve vanugovornih šteta koje u svojoj delatnosti pričinje trećim licima privredne organizacije i to svoje gledište do sada održalo. U presudi Vrhovnog privrednog suda Sl. — 1074, od 4. juna 1957. godine, koja se može smatrati za ovaj stav karakterističnom, se izričito kaže: „Privredna organizacija odgovara za vanugovornu štetu trećim licima po načelu uzročnosti, dakle ne samo u slučaju opasne delatnosti. Budući da je u konkretnom slučaju dokazana uzročna veza između tuženikove delatnosti... i nastalog požara kojim je tuženom pričinjena šteta, to je tuženi dužan da tu štetu nadoknadi...”.

Na taj način je u našoj sudskoj praksi stvoren još odavno „duplicitet” u pitanju uslova nastanka odgovornosti organizacije za štetu koju njihovi radnici pričinje trećim licima — „duplicitet” čije je praktično dejstvo bilo u tome da je oštećeni građanin bio pri ostvarivanju svojih zahteva za naknadu štete pred sudom opšte nadležnosti u lošijoj pravnoj situaciji od oštećene organizacije pred privrednim sudom. No treba videti u čemu se danas — posle regulisanja ovog pitanja radnopravnim propisima — ovaj „duplicitet” može sastojati, na šta se razlika u sudskoj praksi navđenih sudova može svesti.

Sve dok pitanje odgovornosti organizacije nije bilo regulisano u smislu isključive odgovornosti organizacija prema trećem licu (čl. 294. Zakona o radnim odnosima od 196; čl. 94. Osnovnog zakona o radnim odnosima od 1965. odn. član 97. Osnovnog zakona od 1966. — prečišćen tekst) „duplicitet” se mogao izražavati kako na području subjekta odgovornosti (odgovornost organizacije i radnika ili odgovornost samo organizacije), tako i na području postojanja ili nepostojanja krivice organizacije kao uslova njene odgovornosti.

Posle donošenja navedenog propisa, „dupliciteta” na ovim područjima ne može više biti i faktički ga više i nema. Sam Vrhovni sud Jugoslavije, u tumačenju čl. 294. Zakona o radnim odnosima (sada čl. 97. Osnovnog zakona o radnim odnosima) je zauzeo stanovište da se oštećeni, u slučaju da mu je radnik štetu prouzrokovao „namerno ili krajnjom

nepažnjom” — dakle i onda kada organizacija može od njega da traži ono što je oštećenom po osnovu naknade štete platila — može obratiti sa zahtevom za naknadu štete samo organizaciji, a ne i / ili radniku—štetniku.

Isto tako, ne može biti više „dupliciteta” ni u pogledu „krivice” organizacije kao uslova njene odgovornosti, jer, kao što smo već napred izneli, organizacija se, prema čl. 97. Osnovnog zakona, ne može osloboditi odgovornosti dokazivanjem da je šteta nastala bez njene krivice, da je ona preduzela sve što se u datoj situaciji može preduzeti da se šteta izbegne i što se od nje kao organizacije moglo očekivati. Ovakav stav jasno proizlazi iz čl. 97. Osnovnog zakona o radnim odnosima i u tom pogledu spora više ne može biti.

Tradicionalna teorija odgovornosti poslodavca za štetu koju prouzrokuju trećim licima njegovim radnici, koja se zasniva na vlastitoj krivici poslodavca (culpa in eligendo, vigilando vel inspiciendo) — u uporednom pravu već prevaziđena i na ivici eliminisanja u pravnim sistemima gde je njeno glavno uporište (nemački građanski zakonik — BGB) — nije odgovarala zahtevima novih društvenih odnosa i morala je biti napuštena. Može se reći da kod nas postoji danas opšta saglasnost o tome da se odgovornost organizacije za štetu koju trećim licima pričinje, njeni radnici ne može zasnivati na njenoj vlastitoj krivici i organizacija se sledstveno ne može osloboditi odgovornosti dokazom da je šteta nastupila bez njene krivice. U ovom pogledu i do ove granice je nesumnjiva zasluga jurisprudencije privrednog sudstva što je u našem pravu preovladala ideja isključive i bezuslovne odgovornosti organizacije prema trećim licima za štetu koju pričinje njeni radnici.

No, time u našem pravu nisu otklonjeni svi sporovi što se tiče osnova (uslova nastanka) odgovornosti organizacije za štetu koju radnici pričinje trećim licima, jer prihvaćeno rešenje o isključivoj i bezuslovnoj odgovornosti organizacije prema trećem licu koje stoji nasuprot zastareloj i prevaziđenoj koncepciji o vlastitoj krivici organizacije kao osnovu odgovornosti, ne zahteva nužno i opredeljenje za kauzalnu odgovornost. Pa kada je to tako, onda treba odgovoriti na pitanje, koje smo već napred postavili i istakli, da li ovaj široki domen građanske odgovornosti treba u potpunosti izdvojiti iz sfere subjektivne odgovornosti i uključiti ga u domen kauzalne odgovornosti ili pak tu odgovornost treba ostaviti u sferi subjektivne odgovornosti u tom smislu što će organizacija odgovarati samo onda kada je šteta nastupila u sledstvu krivice njenog radnika, a domen tzv. kauzalne odgovornosti ograničiti samo na područje delatnosti (stvari) koje su skopčane sa povećanom opasnošću za okolinu.

Koji argumenti vojuju u prilog a koji protiv generalnog usvajanja principa kauzalne odgovornosti u domenu vanugovorne odgovornosti radnih organizacija?

1. Nije ovde mesto da iznosimo argumente za i protiv subjektivne odnosno kauzalne odgovornosti uopšte. Treba, ipak, reći ovde to da kauzalna odgovornost nije nikakav ideal kome treba težiti i da, uzevši generalno, ideja kauzalne odgovornosti nije u skladu sa principima prava jednog socijalističkog društva. Osnovu građanske odgovornosti u socijalističkom društvu može i treba da predstavlja ponašanje pravnih subjekata i samo onda kada to ponašanje odstupa od onog koje u datoj si-

tuaciji, u datoj etapi razvoja u određenoj sferi ljudske delatnosti, zahteva socijalističko društvo, treba smatrati da su ispunjeni uslovi za nastanak građanske odgovornosti. S druge strane, socijalističko društvo treba — posmatrajući stvar u perspektivi — da obezbedi svakom pojedincu i organizovanoj grupi pojedinaca sigurnost protiv svih slučajnih udesa i rizika koje sa sobom donosi život i koji nastupaju neminovno i pri korektnom i u skladu sa pravom ponašanju pojedinaca i organizacija. To znači da socijalističko društvo mora da teži da u odgovarajućim formama obezbedi žrtvama svih slučajnih udesa obeštećenje koje će se približavati punoj naknadi štete u onoj meri u kojoj to društvo povećava svoje materijalne mogućnosti i opšte blagostanje. — Međutim, socijalističko društvo ustanovljava na određenim sektorima kauzalnu odgovornost (kao što je npr. slučaj u domenu delatnosti skopčanom sa povećanom opasnošću po okolinu) koja treba da u datoj situaciji — dok još ne postoje materijalni uslovi za rešavanje ovog pitanja u okvirima i na bazi koncepcije o kolektivnoj reparaciji slučajnih šteta, obezbedi žrtvama pravednu naknadu, prebacivanjem tereta ispunjenja ove obaveze na pojedince ili organizacije.

2. Postavlja se pitanje da li ovakva mera — kauzalna odgovornost treba da bude ustanovljena na teret organizacije ne samo onda kada je šteta nastala od opasnih stvari, nego i za sve druge vanugovorne štete koje te organizacije prouzrokuju trećim licima?

Pri odgovoru na ovo pitanje, treba u principu poći od toga da, ako pojedinac ili organizacija rad vrše preko drugog (ovde namerno uprošćavamo stvari da bismo misao što jasnije izrazili i zbog toga se služimo terminologijom koja u našim uslovima rada nije sasvim adekvatna), uslovi nastanka odgovornosti ne bi smeli biti drukčiji od onih koji se zahtevaju kada se rad vrši lično i neposredno. Ovakvo stanovište je, bez sumnje, opravdano kada je u pitanju pojedinac koji obavlja posao uz pomoć izvesnog manjeg broja radnika (npr. u zanatskoj ili ugostiteljskoj radnji ili u zemljoradničkoj delatnosti) ili preduzeće-radna organizacija kod koje je na radu relativno mali broj radnika (napr. preduzeća za zanatsko-uslužne delatnosti, zanatske zadruge, male trgovinske radnje i dr.). Prema tome, uslov za nastanak odgovornosti tog pojedinca (fizičkog lica) i te manje radne organizacije (pravnog lica) treba da budu isti kao i uslovi odgovornosti građanina koji lično i neposredno prouzrokuje štetu, a to znači krivica njihovog radnika, ako se nalazimo u sferi subjektivne odgovornosti, fakat prouzrokovanja štete, ako se nalazimo u sferi kauzalne odgovornosti. Može se zbog toga reći da nema opravdanja da se utvrdi jedno opšte pravilo o odgovornosti radnih organizacija za štetu koju njihovi radnici pričine trećim licima bez krivice.

3. Postavlja se pitanje da li postoji opravdanje da se takvo pravilo o kauzalnoj odgovornosti ustanovi za velika preduzeća. Obično se u prilog ovakve kauzalne odgovornosti velikih preduzeća navodi to da je u uslovima moderne organizacije i podele rada i savremenog tehnološkog procesa često nemoguće utvrditi ko je učinio grešku iz koje je rezultirala šteta. Ovaj argument bi mogao biti uvažen ako bi zaista bilo nužno za nastanak odgovornosti privredne (radne) organizacije da se utvrdi i identifikuje lice koje je svojom krivicom prouzrokovalo štetu. Međutim,

takvo identifikovanje nije nužno. Dovoljno je da se utvrdi da je šteta proizišla iz greške (krivice) jednog od radnika organizacije, a koji je to radnik, za nastanak odgovornosti organizacije prema trećem-oštećenom licu je irelevantno. Identifikovanje učinioca krivice je samo važno za eventualni regres organizacije prema štetniku. Anonimnost radnika koji je prouzrokovao štetu ne oslobađa organizaciju odgovornosti za štetu. Ako je npr. u lancu proizvodnje jednog automobila pogreškom jednog od radnika bila izvršena neispravna montaža i usled toga došlo do udesa itd., izvesno je da će preduzeće odgovarati prema trećem licu-oštećeniku bez obzira što se nije mogao identifikovati radnik čijom je krivicom izvršena neispravna montaža. Isto tako, ako je u farmaceutskoj industriji proizveden i pušten u prodaju po sastavu loš lek i od toga za trećeg nastala šteta, odgovornost će snositi privredna organizacija — proizvođač, jer je izvesno da je neko od njenih radnika učinio grešku pri izradi leka i to je dovoljno za nastanak odgovornosti organizacije. Ovaj problem je u pravu poznat pod nazivom „anonimne krivice” i on se postavlja ne samo u slučaju odgovornosti organizacije za štetu koju trećim licima prouzrokuju njeni radnici — gde on i nije problem, jer ga je razrešio sam zakon (ako je to slučaj), utvrđujući odgovornost radne organizacije za štetu koju prouzrokuju njeni radnici (makar i ne bio identifikovan štetnik) — nego i u drugim slučajevima, i tada će biti zadatak sudske prakse da ga na odgovarajući način reši. Prema tome, navedeni prigovor: ne stoji jer je za nastanak odgovornosti radne organizacije prema trećima dovoljno utvrditi da je u pitanju greška bilo kojeg od njenih radnika iz koje je proizišla šteta, a nije potrebno identifikovati učinioca „krivice”, čije je nepažljivo postupanje prouzrokovalo štetu.

4. Protiv usvajanja principa kauzalne odgovornosti za sve vanugovorne štete koje prouzrokuju trećim licima privredne organizacije govori i činjenica da glavni pravni sistemi ili već sadrže pravilo o odgovornosti poslodavca (organizacije) za krivicu radnika (francusko, anglosaksonsko, italijansko pravo i pravo SSSR-a) ili kroz izmenu postojećeg građanskog zakonika nastoje da ga usvoje (npr. nemački nacrt Zakona za izmenu i dopunu odredaba BGB o naknadi štete). Postoji, može se reći, jedna vrlo opšta tendencija u uporednom pravu za usaglašavanjem pravila o odgovornosti „poslodavca” na ovoj osnovi (za krivicu radnika). Pored pomenutog nemačkog nacrt, i najnoviji holandski nacrt novog građanskog zakonika predviđa takođe pravilo po kojem poslodavac u principu odgovara prema trećem samo za slučaj krivice radnika. Isto tako su i nordijske zemlje (Danska, Norveška, Švedska i Finska) izradile zakonske nacрте po kojima odgovornost poslodavca za štetu koju njihovi radnici pričine trećim licima jedinstveno regulišu, vezujući njen nastanak za krivicu radnika.

Iz svega ovog što smo rekli, može se zaključiti da bi u našem građanskom pravu — u pogledu osnova (uslova nastanka) odgovornosti — bilo da su u pitanju organizacije, bilo pojedinci (privatni poslodavci), moglo da bude usvojeno jedno jedinstveno pravilo. To pravilo ne bi, razume se, počivalo na ideji „vlastite krivice” radne organizacije odnosno pojedinca kao poslodavca — ideji koju kao zastarelu i u današnjim uslovima neprihvatljivu treba iz našeg građanskog prava eliminisati; ono ne bi trebalo da počiva ni na čistom objektivnom (kauzalnom) os-

novu. Našem pravu bi najbolje odgovaralo pravilo po kojem bi uslov nastanka odgovornosti organizacije (odn. privatnog poslodavca) bila šteta prouzrokovana ponašanjem radnika koje nije u skladu sa ponašanjem (brižljivošću i pažnjom) koje se u našem socijalističkom društvu od date organizacije ili pojedinca zahteva. To pravilo bi trebalo u budućem građanskom kodeksu tako formulisati da budu otklonjene sve dileme i mogućnosti različitog tumačenja.

No, „krivicu” u ovom slučaju treba shvatiti i tumačiti u objektivnom smislu i odvojiti je od njenih subjektivnih elemenata, tj. od toga da li se ona u datom slučaju može „pripisati učiniocu”, da li se njemu može, sa jednog moralnog stanovišta, prigovoriti što se nije ponašao u skladu sa zahtevanim standardom ponašanja. Ovo objektiviziranje „krivice” — odvajanje od njenog subjektivnog supstrata je ovde nužno, jer je, s jedne strane, u pitanju grupni — kolektivni rad pri kojem individualna krivica ostaje neretko „anonimna”, a s druge strane se mora pružiti garantija trećim licima da će im organizacija (poslodavac) čiji je radnik svojim ponašanjem, koje nije u skladu sa zahtevanim standardom, prouzrokovao štetu, ovu naknaditi nezavisno od toga da li se tom radniku ovakvo ponašanje može „upisati u krivicu”. Drugim rečima, rizik odsustva „imputabilnosti” kod svog radnika mora na sebe preuzeti organizacija (odn. privatni poslodavac). Reč je, dakle, o objektiviziranoj krivici, o krivici kao ponašanju koje ne odgovara zahtevanom standardu ponašanja, a ne o krivici u subjektivnom smislu koje može biti oboreno ako se dokaže da radnik zbog svojih psihičkih svojstava nije mogao da je počini. Ovakvo shvatanje se približava ideji protivpravne radnje kao uslova nastanka ove odgovornosti, no mislimo da ono adekvatnije izražava stvarne odnose i potrebe, jer protivpravnost implicira radnju protivnu određenoj pravnoj normi; a kada su u pitanju štetne radnje učinjene iz obične nepažnje, radnje koje ne odgovaraju ponašanju koje se u datom društvu zahteva od određenog pravnog subjekta, o protivpravnosti u pravom smislu reči ne može se govoriti.

To znači da odgovornost organizacije za štetu pričinjenu trećim licima radnjom njenog radnika ne treba da bude uslovljeno *ličnom odgovornošću radnika* koji je štetu prouzrokovao. S obzirom da se u ovom slučaju odstupa od opšteg pravila o krivici po kojem se štetnik oslobađa odgovornosti ako bude dokazano da nije bio „podoban za krivicu”, ovo odstupanje bi moralo biti izričito u propisu predviđeno.

Na osnovu izloženog mislimo da bi u našem građanskom kodeksu (Zakonu o obligacijama) trebalo, u materiji odgovornosti za štete koje radnici „na radu ili u vezi sa radom” prouzrokuju trećim licima usvojiti sledeća pravila:

„Za štetu koju trećim licima prouzrokuje na radu i u vezi sa radom lice zaposleno u radnoj organizaciji ili kod pojedinca-poslodavca ponašanjem koje nije u skladu sa onim, koje se u datim okolnostima moglo od njega zahtevati i osnovano očekivati, odgovara radna organizacija odn. poslodavac kod kojih je to lice bilo na radu u trenutku prouzrokovanja štete.

Radna organizacija odn. poslodavac, ne može se osloboditi ove odgovornosti dokazivanjem da lice čijom je radnjom prouzrokovana šteta nije lično odgovorno za prouzrokovanu štetu”.

Argumenti u prilog ovakvog regulisanja se mogu rezimirati na sledeći način. Njime bi se izbeglo regulisanje na bazi „kauze” koje nužno vodi krutim i neizdiferenciranim rešenjima; ono je oslobođeno nedostatka „subjektivizma” odgovornosti zasnovane na ličnoj krivici štetnika; njime se udovoljava zahtevu o zasnivanju odgovornosti na ponašanju koje nije saobrazno pravnim i društvenim normama; ono je gipkije i šire od pravila o protivpravnosti radnje kao uslovu odgovornosti; ono daje garantiju trećim licima da će im šteta biti naknađena, ako su štetu pretrpela zbog postupanja koje nije u skladu sa društveno-potrebnom brižljivošću i pažnjom; ono implicira ideju jedne difuzne subjektivne krivice jer ako je u grupnom radu učinjena greška koja je dovela do štete, opravdano je uzeti da je na nekom mestu, bilo kod učinioca, bilo u organizaciji posla itd. počinjena i subjektivna krivica koja se iz razumljivih razloga inherentnih savremenog prometa ne može istraživati.

III

Što se tiče materijalne odgovornosti radnika za štetu prouzrokovanu „na radu i u vezi sa radom” svojoj radnoj organizaciji ili trećim licima, Skica upućuje na „posebne odredbe Zakona o radnim odnosima” (čl. 135. stav 1. Skice) regulišući samo kao što smo već ranije izložili pitanje odgovornosti radnika zaposlenih kod pojedinaca (čl. 135. stav 2. i 3. Skice).

Mislimo da ovakvo parcijalno regulisanje odgovornosti radnika u građanskom kodeksu ne može doći u obzir i da ovo pitanje treba u svojoj celini tim kodeksom obuhvatiti. Smatramo da nema potrebe izdvajati materijalnu odgovornost radnika iz opšteg sistema građanske odgovornosti za prouzrokovanu štetu i ustanoviti posebna pravila te odgovornosti u okvirima radnog prava i da je treba regulisati, u građanskom kodeksu vodeći, naravno, računa o specifičnostima te odgovornosti koje zahtevaju i posebna pravila kojima će se, u izvesnom obimu i na izvestan način odstupati od opštih pravila odgovornosti za prouzrokovanu štetu.

To odstupanje može biti izvršeno u dva pravca, *prvo*, u pogledu prava oštećenog lica da podnese zahtev na naknadu štete protiv radnika na radu u radnoj organizaciji ili zaposlenog kod pojedinca, koji je prouzrokovao štetu, i *drugo*, u pogledu prava radne organizacije odn. pojedinca-privatnog poslodavca, koji su isplatili naknadu oštećenom licu, da postave regresni zahtev prema radniku koji je prouzrokovao štetu.

Na koji način su ova pitanja rešena u uporednom pravu (u pravima socijalističkih i kapitalističkih zemalja) smo već izložili na drugom mestu i na tome pitanju se nećemo detaljnije zadržavati.¹ Sada ćemo, imajući naravno u vidu inostrano iskustvo i tendencije u ovoj materiji, izložiti kako je ovo pitanje rešeno i kako bi ga trebalo rešiti u našem pravu.

¹ v. Savremeni razvoj materijalne odgovornosti preduzeća i radnika u preduzećima u svetu u Zbirci radova: „Odgovornost u radnim (posebno privrednim) organizacijama”, Simpozijum u Opatiji, jun 1968, str. 195 i sl.).

U našem pravu su ova pitanja regulisana posebnim propisima za radnike na radu u radnim organizacijama (čl. 97. Osnovnog zakona o radnim odnosima) Posebnih propisa za radnike zaposlene kod pojedinaca nema.

1. Podsetimo se najpre kako rešavaju pitanja odgovornosti radnika prema oštećenom inostrani pravni sistemi.

U pravnim sistemima zapadnih zemalja, ustanovljenjem odgovornosti poslodavca ne eliminišu se opšta pravna pravila o odgovornosti lica koje je štetu prouzrokovalo (radnika ili službenika) i ono će odgovarati prema oštećenom *zajedno* i *solidarno* sa poslodavcem kad god su ispunjeni uslovi za njegovu odgovornost prema tim opštim pravilima o odgovornosti.

Prema tome, oštećeni će moći po pravilu, prema svom izboru, da podnese zahtev za naknadu kako protiv poslodavca tako i protiv radnika koji je prouzrokovao štetu ili istovremeno protiv obojice.

Prema pravnim sistemima istočno-evropskih socijalističkih zemalja (SSSR-a i drugih) oštećeni se — kada su u pitanju organizacije — može obratiti sa zahtevom za naknadu samo na organizaciju, a ne i na radnika koji je prouzrokovao štetu. Prema tome, jedino odgovorno lice prema oštećenom je organizacija u kojoj je na radu radnik koji je prouzrokovao štetu. Što se tiče odgovornosti radnika, ono postoji u svim hipotezama samo prema njegovoj organizaciji i ne reguliše se propisima. U pogledu odgovornosti radnika zaposlenih kod pojedinaca, važila bi opšta pravila građanskog prava tj. oni bi bili odgovorni prema oštećenom kad su ispunjeni opšti uslovi za nastanak njihove odgovornosti.

U našem pravu, pravilo je da oštećenom odgovara samo radna organizacija kod koje je radnik bio na radu u trenutku prouzrokovanja štete (čl. 97. st. 1. Osnov. zak. o rad. odnosima), no izuzetno radnik će biti odgovoran i oštećenom „ako je šteta prouzrokovana krivičnim delom” (čl. 97. st. 3). Usvojena solucija ne izgleda nam dobra. Ona implicira primenu „opšteg prava” i u slučaju da je šteta prouzrokovana nehatnim krivičnim delom; ona je i u koliziji sa odredbom čl. 99. Osnovnog zakona u kojem se predviđa mogućnost za organizaciju da potpuno ili delimično oslobodi radnika od plaćanja naknade u svim hipotezama osim kada je bila u pitanju namera. Prema tome, ako već treba u najtežim slučajevima ostaviti otvorenu mogućnost da oštećeni podnese zahtev za naknadu štete direktno protiv radnika koji je štetu prouzrokovao onda takvu mogućnost treba predvideti i za slučaj da je na strani radnika-štetnika postojala zla namera ili ako se hoće proširiti domen njegove direktne odgovornosti: zla namera i gruba nepažnja.

Čini nam se da ovo pitanje ne može na isti način biti regulisano u pogledu radnika zaposlenih kod pojedinca tj. lica koja se koriste radom drugih. Ovo ne samo stoga štvo je odnos radnika prema radnoj organizaciji u suštini drukčiji od odnosa radnika prema pojedincu koji upotrebljava dopunsku radnu snagu (poslodavcu), nego i stoga što se u ovom poslednjem slučaju dešava neretko u uslovima malog zanatskog rada — da oštećeni ne bude mogao, zbog insolventnosti „privatnika” da realizuje svoj odštetni zahtev. Zbog toga bi se u građ. zakoniku moglo predvideti — kao što je to učinjeno u Skici, da oštećeni može podneti zahtev za naknadu štete kako protiv poslodavca, tako i protiv radnika

koji je štetu prouzrokovao. Naravno da bi se odštetni zahtev protiv radnika mogao ostvariti samo u granicama i obimu njegove odgovornosti, o čemu će niže biti reči.

2. Što se tiče regresnog zahteva radne organizacije odn. pojedinca- poslodavca koji su isplatili naknadu trećem licu, prema radniku, ono se svodi na pitanje *pod kojim uslovima i u kojem obimu radnik koji je prouzrokovao štetu treba uopšte da odgovara?*

Što se tiče kapitalističkih zemalja, može se konstatovati da u pravu tih zemalja postoje tendencije za stvaranjem posebnog, „radnopravnog” sistema odgovornosti — sistema koji bi po izvesnim svojim elementima odstupao od opštih pravila građanske odgovornosti. No, u ovom pogledu između pojedinih pravnih sistema postoje znatne razlike. Dok se u izvesnim sistemima stoji još uvek na klasičnim pozicijama jedinstvene građanske odgovornosti (sistem common law-a) u drugim su tendencije ka različitom tretiranju odgovornosti radnika očigledne, ali još nisu dovele do jednog oformljenog i pozitivnim pravom priznatog različitog sistema odgovornosti (napr. Francuska); postoje, najzad, zemlje u kojima je, putem sudske prakse izgrađen jedan posebni sistem radnopravne odgovornosti koji, kao što izvesni pisci ističu, ima snagu običajnog prava (SR Nemačka), kao i one gde postoji težnja da se pitanje ograničavanja odgovornosti radniku reguliše zakonskim normama (Austrija).

Za pravne sisteme istočno-evropskih socijalističkih zemalja je karakteristično, da je obim odgovornosti radnika za prouzrokovanu štetu prilikom obavljanja svojih radnih dužnosti u organizaciji u principu *ograničen* i da se visina naknade koju radnik ima da plati organizaciji — bilo da je u pitanju direktna ili indirektna šteta — određuje u zavisnosti od stepena krivice radnika i svih drugih okolnosti koje u datom slučaju treba uzeti u obzir (značaj štete i dr.). Samo onda ako se radi o namerno prouzrokovanoj šteti i u nekim drugim posebnim, u zakonu predviđenim, slučajevima predviđena je puna naknada prouzrokovane štete. Osnovni cilj regulisanja materijalne odgovornosti radnika ustanovljenjem obaveze na naknadu bar jednog dela štete prouzrokovane krivicom (nepažnjom) radnika, sastoji se u tome da se radnik podstakne da ubuduće savestnije i pažljivije obavlja svoje radne dužnosti.

Naš Zakon je ovo pitanje regulisao za radnike na radu u radnim organizacijama na taj način što je propisao da će radnik biti dužan da naknadi štetu (bilo da se radi o direktnoj ili indirektnoj šteti) samo onda ako ju je prouzrokovao „namerno ili iz krajnje nepažnje” (čl. 94. i čl. 98. Osnovnog zakona o radnim odnosima) (to što se tiče uslova nastanka odgovornosti radnika), ali da iz opravdanih razloga, radnik se može osloboditi plaćanja naknade štete delimično ili u celini, osim ako je šteta prouzrokovana namerno” (čl. 99. st. 1).

Ovakvom regulisanju se mogu učiniti ozbiljne zamerke. Najpre u pogledu uslova odgovornosti radnika. Jedna ovakva *opšta* odredba da radnik materijalno odgovara samo onda kada štetu prouzrokuje „namerno ili iz krajnje nepažnje” teško se može braniti. Nema sumnje da *normalni rizici* nastupanja štete koje sa sobom nosi delatnost u određenim privrednim granama ne treba da padne na teret radnika i njih

treba da snosi organizacija ili društvo kao celina. No uslovi rada i nastupanja šteta koje iz rada mogu proizaći su različiti; negde su uslovi rada teški i rad je sam po sebi „bremenit štetama” i tada se i najpažljivijem i najopreznijem radniku može desiti da pogreši i prouzrokuje štete; negde su ti uslovi manje teški ili su laki, rad „ne nosi” u sebi opasnost nastupanja šteta, tako da se ne može opravdati ni obično nepažljivo postupanje koje prouzrokuje štetu i negde je priroda posla takva da zahteva visoki stepen pažnje (napr. rukovanje novcem, dragocenostima i sl.) tako da i najmanja nepažnja mora povući odgovornost učinioca. U prvom slučaju osuda radnika da plati naknadu štete bila bi neopravdana; u drugom slučaju ne bi, u principu bilo razloga za oslobođenje od odgovornosti i za običnu nepažnju; u trećem slučaju za svaku nepažnju mora se odgovarati. Zbog toga smo mišljenja da jedna opšta odredba o neodgovornosti za običnu nepažnju, poput one koju je osvojio Osnovni zakon o radnim odnosima, može imati vrlo negativne posledice na pažljivo i brižljivo postupanje u radu, može da dovede do slabljenja budnosti pri radu, do toga da radnici svom poslu prilaze i obavljaju ga sa manje pažnje i brižljivosti.

Ovakvom se regulisanju mogu zatim učiniti zamerke i u pogledu pravila o obimu plaćanja naknade. Radnik se kao što smo videli, može „iz opravdanih razloga” osloboditi od plaćanja naknade štete, „delimično ili u celini, samo u hipotezi da je šteta pričinjena „krajnjom nepažnjom” i ne primenjuje se ni u hipotezi obične nepažnje, ni u hipotezi namere (org. iz čl. 99. Osnovnog zakona). Kada se greška kvalifikuje kao „krajnja nepažnja” zar mogu postojati „opravdani razlozi za potpuno oslobođenje od plaćanja naknade koja se u čl. 99. Osnovnog zakona predviđa kao jedna od mogućnosti.

Iz ovog izlaganja sledi da formulaciju da radnik odgovara prema radnoj organizaciji samo onda „ako je štetu prouzrokovao namerno ili iz krajnje nepažnje” treba zameniti drugom koja će biti s jedne strane u skladu sa zahtevima za brižljivim i pažljivim radom i koja će, s druge strane, voditi računa o „normalnim rizicima” nastupanja šteta pri radu — formulom koja će dati bolju osnovu za donošenje pravilnih i pravednih odluka. Ukoliko, pak se radnik ne oslobađa odgovornosti, pravilo treba da bude formulisano tako da pruža mogućnost da se visina naknade odredi u skladu sa zahtevima pravičnosti tj. vodeći računa o svim konkretnim okolnostima slučaja.

Što se tiče radnika zaposlenih kod pojedinaca (u zanatskoj delatnosti, ugostiteljstvu itd.) njihov zakonski tretman u pogledu nastanka i obima odgovornosti za štetu koju su u vezi sa radom prouzrokovali trećim licima ne sme, u principu, biti gori od položaja radnika na radu u radnik organizacijama. I ovde bi trebalo početi od principa da radnik odgovara za svaku krivicu, no ukoliko je u pitanju rad koji je po svojoj prirodi takav da u sebi nosi opasnost od nastanka šteta i ukoliko prouzrokovana šteta spada u kategoriju normalnog rizika u poslu, radnik ne može za takvu štetu odgovarati. Isti kriterij treba da važi i ovde u pogledu odmeravanja visine naknade štete, u hipotezama kada je radnik odgovoran.

Izloženi principi treba da važe kako onda ako je radnik „na radu i u vezi s radom”, prouzrokovao štetu direktno radnoj organizaciji (odn. pojedincu-poslodavcu) tako i u hipotezi regresnog zahteva radne organizacije (odn. pojedinca-poslodavca) prema radniku koji je prouzrokovao štetu trećem licu.

Dr Vrleta Krulj, profesor

LES REGLES GENERALES SUR LA RESPONSABILITE CIVILE ET LES REGLES PARTICULIERES SUR LA RESPONSABILITE DES TRAVAILLEURS ET DES ORGANISATIONS DE TRAVAIL

(Résumé)

Dans le présent article, l'auteur procède à une analyse critique du projet de code des obligations élaboré par le professeur M. Konstantinović, de la section relative à la responsabilité civile, constatant qu'il n'embrasse pas les règles sur la responsabilité pour le dommage provenant du travail et au travail, que le dommage soit subi de la part des travailleurs pris individuellement, de l'organisation de travail dans son ensemble, des employeurs privés ou des tierces personnes.

L'auteur critique cette attitude considérant que l'ensemble des rapports embrassés par l'idée de responsabilité juridique de travail devrait être réglementé par le code des obligations. A la lumière de son analyse de droit comparé et compte tenu des rapports chez nous et du degré atteint dans notre développement, l'auteur de l'article propose d'accepter les solutions suivantes dans le code des obligations:

1. En ce qui concerne le dommage subi par les travailleurs comme victimes d'un accident de travail, de l'avis de l'auteur il faudrait reconnaître aux travailleurs le droit de demander à la personne responsable la réparation du dommage (organisations du travail associé, employeurs ou tierces personnes), conformément aux règles régissant la responsabilité du dommage causé, à concurrence de la différence entre plein dédommagement et le montant de la réparation obtenu à titre de la sécurité sociale.

2. En matière de responsabilité du dommage causé aux tierces personnes par les travailleurs „au travail et au sujet du travail”, il faudrait accepter la règle selon laquelle la responsabilité du dommage incomberait à l'organisation de travail ou l'employeur chez lequel le travailleur était employé au moment où le dommage a été causé, si celui-ci a été causé par le comportement qui n'est pas conforme à celui qu'on aurait pu demander au travailleur dans les circonstances données, l'organisation de travail (organisation du travail associé) ou l'employeur ne pouvant aucunement être exemptés de cette responsabilité en prouvant que la personne par l'acte de laquelle le dommage a été causé, n'est pas personnellement responsable.

3. Enfin, quant à la responsabilité du travailleur du dommage qu'il a causé „au travail et au sujet du travail” à son organisation de travail (organisation du travail associé) ou à l'employeur, de l'avis de l'auteur les solutions suivantes devraient être acceptées:

a) Le travailleur qui a causé par sa faute un dommage à son organisation de travail (organisation du travail associé) ou à l'employeur est tenu de le réparer, si le dommage n'entre pas dans le risque normal du travail qu'il accomplit.

b) Au cas où le travailleur est responsable du dommage et tenu de le réparer, le montant de la réparation sera fixé en tenant compte du degré de la faute du travailleur, de l'importance du dommage, de l'état de fortune du travailleur et des autres circonstances éventuelles qui, d'après la règle d'équité, devraient être prises en considération.

c) Si l'organisation de travail (organisation du travail associé) ou l'employeur ont réparé le dommage causé à une tierce personne par leur travailleur, ils peuvent demander à ce dernier l'indemnisation de la somme payée, dans les limites et le cadre définis sous a) et b).